

Kulturhistoriska *värden*

Svenska
kyrkan

Varför är kulturhistoriska värden viktiga?

Träd på begravningsplatser är en del av platsens historia, identitet och gestaltning. De speglar tidigare ideal, funktioner och syn på begravningsplatser och landskap. Trädens placering, art och form är ofta medvetet valda och utgör tillsammans en struktur som bär kulturhistoriska värden. När denna struktur förändras, exempelvis genom successiva artbyten eller förlust av större träd, kan viktiga delar av platsens karaktär och historia gå förlorade.

Samtidigt är kulturhistoriska värden inte alltid tydligt dokumenterade, vilket gör att de riskerar att förbises i beslut om åtgärder. En uppdaterad vård- och underhållsplan och trädplan är till stor hjälp för att säkerställa att det kulturhistoriska värdet bevaras över tid.

Kulturhistoriska värden – mer än enskilda träd

Kulturhistoriska värden är sällan knutna enbart till enskilda träd, utan uppstår i samspelet mellan flera faktorer:

- Strukturer som alléer, trädkransar och kvartersindelning.
- Artval och sortval kopplade till en viss tidsepok.
- Trädens storlek, ålder, form och traditionella skötselmetoder, exempelvis hamling.

- Relationen mellan träd och andra strukturer.
- Platsens helhetsuttryck och rumslighet.

Det innebär att enstaka förändringar kan få större konsekvenser för platsens helhetsuttryck än vad de först kan verka ha.

Hantering av olika historiska ideal

Det är viktigt att göra historiska analyser av när olika kvarter av begravningsplatsen har anlagts och att förstå att dessa områden ofta representerar olika historiska ideal.

Många begravningsplatser har byggts ut successivt, vilket innebär att olika delar kan ha präglats av olika epoker och därför har tydligt skilda uttryck vad gäller struktur, artval och gestaltning. Dessa delar bör inte betraktas som en enhet, utan som separata kulturhistoriska lager. Den äldsta delen av kyrkogården har vanligen hunnit genomgå många förändringar. Även om inte mycket finns kvar från dess ursprung, har den ofta en ålderdomlig tidsprägel som bör bevaras. Detta innebär att varje del bör hanteras utifrån sina egna historiska förutsättningar, och att åtgärder bör anpassas till respektive tidslager. Nya tillägg bör vara tydligt avgränsade så att de visar att de är just tillägg.

Att blanda ideal från olika epoker, exempelvis genom att införa moderna strukturer eller artval i äldre delar eller tvärtom, riskerar att försvaga platsens kulturhistoriska värde och läsbarhet. En konsekvent hantering där varje del behandlas som en egen helhet bidrar till att bevara både tydlighet och autenticitet i begravningsplatsens utveckling över tid.

Åtgärder som försvagar kulturhistoriska värden

Erfarenheter visar att kulturhistoriska värden ofta försvagas över tid på grund av bristande kunskap om platsens ursprungliga utformning och kulturhistoriska värden. Åtgärder som vidtas utan helhetsperspektiv har i vissa fall lett till att trädmiljöer förlorat sin ursprungliga karaktär. Detta kan exempelvis ske genom successiva byten till andra arter som inte har kulturhistorisk koppling. Kortlivade arter används ofta som ersättningsträd för gamla träd, vilket förhindrar de nya träden att i framtiden bli gamla och utveckla höga kulturhistoriska värden. Värden kan också försvagas över tid om inte träd ersätts när de dör eller tas bort, då viktiga gestaltningsidéer kan gå förlorade. Nyplanteringar och andra förändringar som genomförs lämnar avtryck från vår tid på platsen och bör därför utföras med hänsyn till den specifika platsens kulturhistoriska värden.

Utmaningar kopplade till klimatförändringar

Klimatförändringar försämrar växtförutsättningarna för många arter och påskyndar spridningen av skadegörare. Detta innebär att vissa kulturhistoriskt viktiga träd inte längre är lämpliga att plantera. Valet av ersättningsarter kräver en platsspecifik bedömning där en prioritering görs mellan olika värden, såsom karaktär eller historisk kontinuitet. Vid artval kan kulturhistoriska kopplingar till den specifika platsen, arter som representerar den aktuella epoken eller arter med en liknande visuell

karaktär vara relevanta utgångspunkter. Vilket alternativ som är mest lämpligt avgörs av platsens kulturhistoriska värden, trädens förutsättningar att utvecklas långsiktigt samt hänsyn till sjukdomsrisker och ett förändrat klimat.

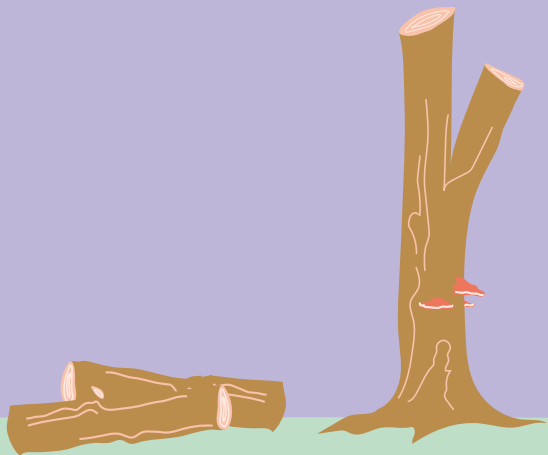
För att skapa långsiktigt motståndskraftiga bestånd är det viktigt att eftersträva en ökad artdiversitet. Detta är ofta en utmaning då det historiska idealet i många fall har varit enhetliga alléer och trädkransar. Istället för att diversifiera inom viktiga historiska strukturer kan andra arter därför planteras som solitärträd inom kvarter eller vid askgravplatser för att öka artdiversiteten. Rådgör med länsstyrelsen för hur återplantering eller nyplantering kan göras för att ta hänsyn till det kulturhistoriska värdet på platsen på bästa sätt.

Avvägningar mellan värden

Kulturhistoriska värden behöver ofta vägas mot andra intressen, såsom biologiska värden och säkerhet. Det finns sällan ett entydigt svar på vad som är rätt åtgärd. I stället krävs en medveten avvägning mellan platsens historia, funktion och framtida utveckling. En viktig utgångspunkt är respekt för platsens historia och symbolik, när förändringar genomförs för att säkerställa långsiktig funktion och motståndskraft.

Trädruiner och högstubbar kan ha höga biologiska värden, men har historiskt sett sällan tillåtits på begravningsplatser. Högstubbar och trädruiner på äldre delar av begravningsplatser med ett striktare ideal riskerar därför att förvanska platsens historiska uttryck. Om mycket gamla eller kulturhistoriskt viktiga träd dör kan den döda stammen i sig fortfarande ha ett högt kulturhistoriskt värde och förmedla att platsen har en lång historia. Detta kan berättiga att stammar i vissa fall bevaras. I andra fall är det bättre att återplantera med nytt träd. Rådgör med länsstyrelsen för vad som lämpar sig bäst från fall till fall.

Ta fram beslutsunderlag inför åtgärder

Kulturvärden ska utgöra en tydlig grund i alla beslut som rör förändringar av begravningsplatser. Det innebär att värdena först måste identifieras och beskrivas, innan åtgärder formuleras. Beslut bör alltid ha ett långsiktigt perspektiv och bidra till att bevara och tydliggöra platsens kulturhistoriska sammanhang över tid. En vård- och underhållsplan som stöd och ett tydligt underlag är avgörande för dialog med länsstyrelsen.

Underlaget bör tydligt redovisa:

- Redovisning av åtgärd.
- Vilka kulturvärden som finns och var de finns.
- Platsens historik och vilken historisk epok eller struktur som bär platsens identitet.
- En konsekvensanalys över hur föreslagna åtgärder påverkar dessa värden.
- Beskrivning av målbild och motiv.
- Redovisning av alternativa åtgärder och konsekvensanalys av dessa.

Åtgärder ska motiveras utifrån platsens kulturhistoria och bör ta hänsyn till befintliga strukturer. Det är viktigt att inte blanda ideal från olika epoker, utan att hantera varje del av platsen utifrån dess egna historiska förutsättningar.

Gör så här

Identifiera strukturer och värden

- Identifiera de kulturhistoriska värdena och hur de yttrar sig i miljön och eventuella tidslager. Vad är karaktäristiskt för miljön och platsens historia? Detta ska dokumenteras i vård- och underhållsplan och trädplan.
- Kartlägg alléer, trädkransar, solitärer och sorgeträd.
- Analysera hur träden samspelar med övriga strukturer såsom kvartersindelning och byggnader.
- Dokumentera rumslighet, siktlinjer, historiska beskärningssätt och hur träden använts som byggstenar för att skapa kontraster mellan ljus och mörker.

Det är ofta strukturen, snarare än enskilda träd, som bär de största värdena.

Analysera historiskt underlag

- Studera äldre kartor, ritningar, fotografier, målningar och dokument.
- Identifiera vilka arter som använts och varför.
- Koppla trädbeståndets utformning till olika tidslager.

Det är viktigt att tydliggöra vilken historisk period som är relevant att utgå från. Detta kan skilja sig mellan olika områden inom begravningsplatsen.

Definiera vad som ska bevaras

- Är det arten, strukturen eller upplevelsen som är viktigast?
- Finns det nyckelelement som inte bör förändras?
- Hur påverkar olika åtgärder helhetsintrycket?

Svaret varierar mellan olika platser och måste analyseras i sitt sammanhang. Analysera vad som gör begravningsplatsen unik eller värdefull, och när i historien olika strukturer tillkom.

Arbeta med helhetsperspektiv

- Undvik att enbart utföra punktinsatser som inte är förankrade i ett helhetsperspektiv.
- Planera åtgärder i relation till hela trädbeståndet.
- Beakta långsiktiga konsekvenser.

Enstaka åtgärder kan på sikt förändra hela platsens karaktär.

Kombinera bevarande och utveckling

- Bevaka äldre träd så länge det är möjligt.
- Komplettera med nya träd som stärker strukturen.
- Anpassa artval till framtida klimat utan att tappa karaktär eller koppling till platsens kulturhistoria.

Kulturhistoriska värden behöver kunna utvecklas över tid, inte enbart bevaras statiskt. Detta behöver ske genom väl avvägda beslut som bygger på historiska underlag och i dialog med länsstyrelsen. Det är viktigt att ha i åtanke att förutsättningarna på platsen i vissa fall förändrats sedan platsen först anlades, exempelvis vid återplantering av fällda träd. Detta kan påverka var det är lämpligt att plantera nytt.

Viktigt att känna till

- Kulturhistoriska värden är ofta kopplade till strukturer, inte enskilda träd.
- Artval, växtsätt, beskärningsform och placering har historiska betydelser.
- Olika tidslager kan finnas samtidigt på en plats.
- Upplevelsen av miljön är en viktig del av värdet.
- Bristande dokumentation ökar risken för felaktiga beslut.
- Begravningsplatser anlagda före år 1940 är automatiskt skyddade kyrkliga kulturminnen enligt KML (Kulturmiljölagen).

Vanliga misstag att undvika

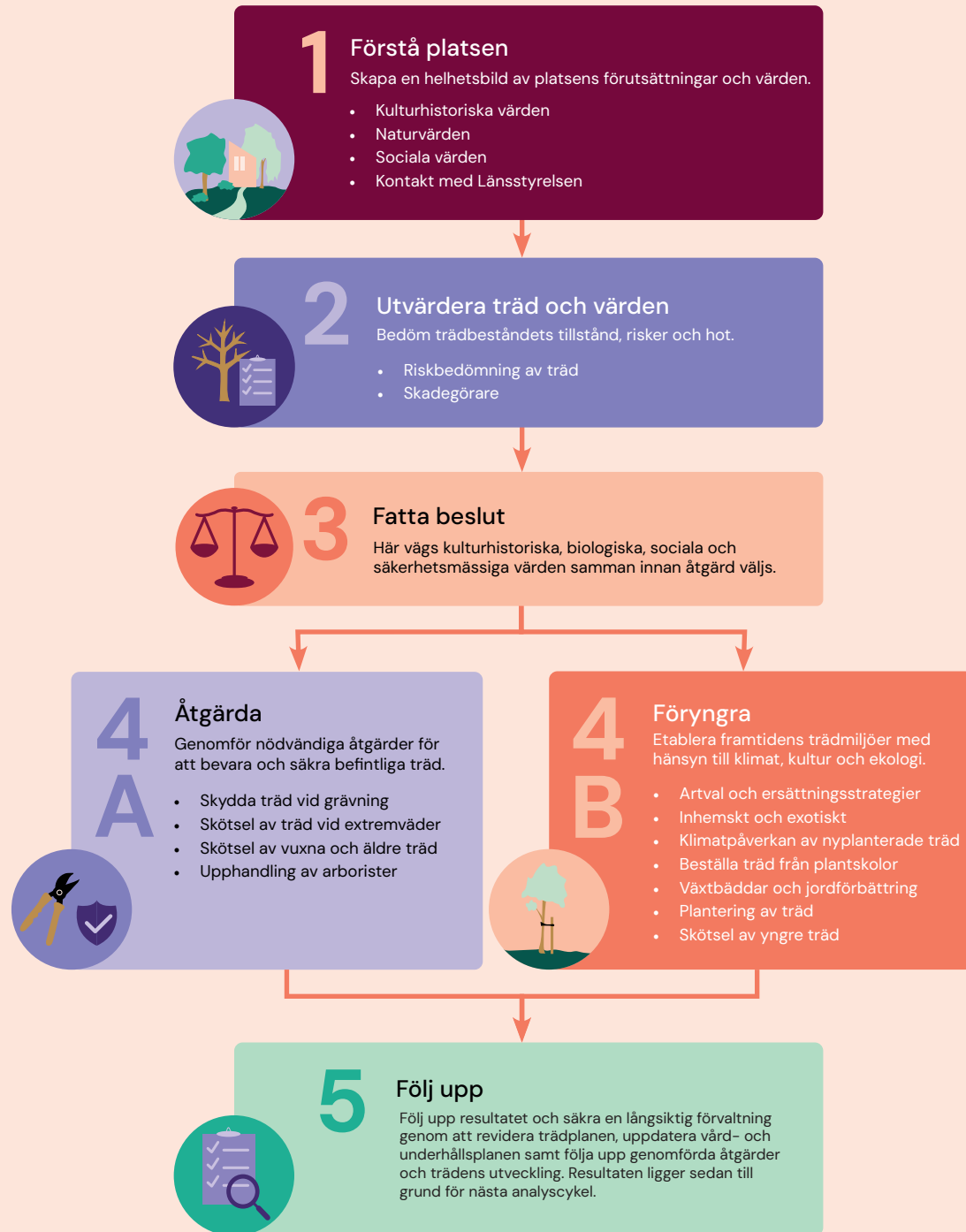
- Att ersätta träd utan att beakta den historiska strukturen.
- Att fokusera enbart på artval för enskilda träd och inte på platsens helhetsuttryck.
- Att fatta beslut utan tillräckligt historiskt underlag.
- Att genomföra åtgärder utan tydlig målbild kopplad till helheten.
- Att underskatta betydelsen av stora och äldre träd.
- Att inte ta in extern kompetens om det saknas inom den egna förvaltningen.

Checklista för förvaltaren

- ☐ Har vi identifierat platsens kulturhistoriska värden, tidslager och strukturer?
- ☐ Har vi en uppdaterad vård- och underhållsplan?
- ☐ Har vi en uppdaterad trädplan?
- ☐ Har vi analyserat historiskt underlag?
- ☐ Vet vi vilken epok eller karaktär som är målbild för varje del av begravningsplatsen?
- ☐ Har vi definierat vad som är karaktäristiskt för platsen?
- ☐ Har vi gjort en konsekvensanalys av åtgärder?
- ☐ Har vi en långsiktig plan för bevarande och utveckling av trädbeståndet, med hänsyn till hot från klimatförändringar?
- ☐ Har vi kontaktat länsstyrelsen för råd och eventuella tillstånd?

Process och samband mellan guiderna

Den här guiden är del av en serie om förvaltning av träd på *begravningsplatser*

Artval och ersättningsstrategier

Inhemskt och exotiskt

Klimatpåverkan av nyplanterade träd

Kontakt med länsstyrelsen

Beställa träd från plantskolor

Kulturhistoriska värden

Naturvärden

Plantering av träd

Riskbedömning av träd

Skadegörare

Skydda träd vid grävning

Skötsel av träd vid extremväder

Skötsel av yngre träd

Skötsel av vuxna och äldre träd

Sociala värden

Upphandling av arborister

Växtbäddar och jordförbättring